

Ylimalkaista filosofiaa kansalaisen velvollisuuksista

Sami Pihlström

**David Selbourne: *Velvollisuuden periaate*.
Suom. Manu J. Vuorio. Yliopistopaino 2005,
316 sivua.**

Filosofisen käännöskirjallisuutemme kasvavan valikoiman tuoreimpia tulokkaita on brittiläisen yhteiskunta-ajattelijan David Selbournen teos *Velvollisuuden periaate*, joka ilmestyi alun perin nimellä *The Principle of Duty* vuonna 1994. Kirja on aikamme ”rappioituneiden liberaalijärjestysten” pureva kritiikki ja hyökkää erityisesti länsimaisiin yhteiskuntiin pesiytynyttä ”dogmaattista velvollisuudettomien oikeuksien politiikkaa” ja sen aiheuttamaa ”kansalaishajaanusta” vastaan. Selbourne pyrkii nostamaan *velvollisuuden* käsitteen – ja siihen hänen mielestään erottamattomasti nivoutuvan kansalaisuuden idean – syvästä nohouksesta takaisin eettisen ja poliittisen käsitteistömme keskiöön. Velvollisuuden periaate on hänen määritelmänsä mukaan ”kansalaisjärjestyksen suvereeni eettinen periaate”, joka kansalaisten yhteisvastuuseen kehottaen ”vaatii kansalaiselta sekä

yleisiä että erityisiä häneen itseensä, hänen tovereihinsa ja kansalaisjärjestyksen kokonaisuuteen kohdistuvia velvollisuuksia, ja vastaavasti kansalaisjärjestykseltä ja sen valtio-instrumentilta yleisiä ja erityisiä, sen omiin kansalaisiin kohdistuvia velvollisuuksia” (s. 167).

Suomentaja Manu J. Vuorio on enimmäkseen suoriutunut tehtävästään moitteetta, mutta sekä häntä että kustantajaa voidaan arvostella siitä, ettei kirjaan sisälly minkäänlaista esipuhetta, johdantoa, viitteitä tai muuta kommentaariosuutta, josta edes selviäisi, kuka Selbourne on, missä hän on vaikuttanut ja mitä hän on aiemmin julkaissut. Tämä on paha puute teoksessa, jonka kirjoittaja ei kiinnostavista ajatuksistaan huolimatta kuulu aikamme yhteiskuntafilosofian yleisesti tunnettuun eturiviin. Googella toki löytyy tietoja Selbournesta, mutta ei esimerkiksi varsinaista kotisivua – miehellä ei ilmeisesti ole vakinaista yliopistovirkkaa. Jos Selbournen näkemykset haluttaisiin toden teolla introdusoida suomalaisen keskusteluun, olisi paikallaan tarjota hänestä edes perustiedot, jotta kiin-

nostunut lukija voisi omin päin jatkaa tutustumista hänen töihinsä.

Käsitteellisessä täsmällisyydessä toivomisen varaa

Vaikka Selbourne selvästi uskoo systemaattisen eettis-poliittisen teorian mahdollisuuteen – teorian, joka paitsi luonnostelee yleisnäkemyksen kansalaisuudesta, kansalaisjärjestyksestä ja kansalaisen velvollisuuksista, myös ottaa kantaa monenlaisia erityisiä velvollisuuksia ja niiden rikkomisesta säädetäviä rangaistuksia koskeviin yksityiskohtaisempiin kysymyksiin (ks. luvut 9-11) – hän muotoilee oman teorian sa jossain määrin epäargumentatiivisesti, osin moralisoivastikin, ja toistaa läpi koko kirjan miltei samoja melko ylimalkaisia syytöksiä kilpailevia näkemyksiä vastaan.

Hänen paheksuntansa rappeutuneita liberaaleja ja pelkistä oikeuksistaan tai vapaasta, yksilöllisestä itsensä toteuttamisesta huolta kantavia, kansalaisvelvollisuutensa unohtavia ”näennäisiä kansalaisia” kohtaan näyttää olevan niin syvää, ettei hän pysty kirjoittamaan aiheesta viileän argumentoivasta perspektiivistä vaan ajautuu aika ajoin varsin tylyihinkin tuomioihin. Sanoja ei säästellä, kun puhutaan esimerkiksi ”vapaiden markkinoiden” tarjoamasta ”puoskarihoidosta” ja sen ”etiikan hengiltä näännyttävästä” vaikutuksesta (s. 10). ”Anteeksiantamattomampaa kuin koskaan ennen”, hän kirjoittaa, ”on omaksua nykyisen kaltainen – tavallisesti ’demokratiaksi’ tai ’vapaudeksi’ kutsuttu – moraalittomuuden politiikka, joka painottaa velvollisuudettomia oikeuksia ja ’kahlitsematonta’ vapautta, ja joka debatoi ’hyvästä elämästä’ ja ’yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta’ muistuttamatta sanallakaan kansalaisvelvollisuuden käsitteestä” (s. 16).

Selbourne on kyllä nähdäkseni suureksi osaksi oikealla asialla. Hänen huoleensa velvollisuuden käsitteen hämärtymisestä nykyisessä moraalijattelussa ja yhteiskuntajärjestelmissä voidaan hyvin yhtyä, samoin kuin moniin hänen spesifioidumpiin teeseihinsä (esimerkiksi elämän ja luonnon kunnioittaminen; puolueeton oikeusjärjestelmä; syrjinnän kieltö; perheen puolustaminen eräänlaisena kansalaisjärjestyksen perusyksikkönä ja velvollisuuden periaatteen ensimmäisenä opiskelupaikkana jne.) – joskin monet näistä tuntuvat melko itsestään selviltä.

Toisaalta hänen oma poleeminen visionsa

velvollisuuden periaatteen varaan rakentuvasta yhteiskunnasta vaikuttaa aika ajoin paternalistiselta ja kansalaisten välisiä suhteita liian tiukasti valvovalta. Huomattakoon myös, ettei Selbournen kritiikki suinkaan kohdistu pelkästään äärioliberalistisiin markkinoiden täysin rajoittamatonta vapautta puolustaviin näkemyksiin. Myös ”hyvinvointivaltiossa” kansalainen voi, hän muistuttaa, helposti muuttua näennäiseksi kansalaiseksi eli pelkäksi valtion byrokratian ”hallintoalamaiseksi” ja ”hyvinvointisubjektiksi” (s. 144).

Velvollisuuksien ja oikeuksien suhdetta olisi tietenkin mahdollista tarkastella systemaattisemmin kuin Selbourne tekee. On triviaalia, että jos jollakulla on oikeus johonkin, muilla on velvollisuus olla estämättä hänen oikeutensa toteutumista. Selbourne kuitenkin pitää velvollisuuden ja oikeuden suhdetta epäsymmetrisenä. Velvollisuus on ehdottoman ensisijaisista, moraalisesti ylivertainen perusta, jonka varaan kansalaisjärjestyksen kansalaisille takaa-antavat oikeudet voivat rakentua. Jää epäselväksi, millainen deonttinen logiikka tarvitaan tämän kannan systematisoimiseksi. Toisaalta Selbourne sanoo myös, etteivät mitkään velvollisuudet ole ”absoluuttisia”: hänen näkemyksensä ei ole ”absolutistinen” edes velvollisuuksien eikä varsinkaan oikeuksien suhteen (s. 23).

Teorian rakenteen ja argumenttien systematisoimisen kannalta olisi ollut eduksi, jos Selbourne olisi peilannut näkemyksiään nykyiseen yhteiskunta- ja oikeusfilosofiseen kirjallisuuteen. Nyt teos keskustelee – toki usein ansiokkaalla ja kiinnostavalla tavalla – lähinnä klassikkojen kanssa, muiden muassa Platonin, Aristoteleen, Epiktetoksen, Ciceron, Hobbesin, Locken, Rousseauin, Voltairen ja Kantin. Myöhemmistä yhteiskuntafilosofoista viitataan sentään Rawlsiin ja Nozickiin, tosin heidän näkemyksiään yksityiskohtaisesti tarkastelematta – ellei tällaiseksi tarkasteluksi lasketa esimerkiksi huomautusta, jonka mukaan Nozickin kannattama yksilön omaan omaisuuteen kohdistuva ehdoton hallintavalta (vapaus myös käyttää väärin ja tuhota omaa omaisuuttaan) on ”huli-ganien erivapautta” (s. 12).

Mutta miksi Selbourne ryhtyisikään tarkemmin lukemaan ja kommentoimaan moderneja moraalitai yhteiskuntafilosofoja, koska hän ajattelee heidän tekstiensä olevan enimmäkseen triviaaleja ja amoraalisia (s. 16-17)?

Myöskään käsitteellinen täsmällisyys ei aina yllä parhaaseen mahdolliseen tasoon, vaikka kirja on kirjoitettu näennäisen systemaattiseen,

kahteentoista lukuun jakautuvasta 338 numeroidusta pykälästä muodostuvan argumentin muotoon. Esimerkiksi paheksuttua moraalista relativismia (ks. s. 207) ei nähdäkseen missään kunnolla määritellä, puhumattakaan siitä, että sen erivahvuisia muunnelmia ja niitä tukevia tai vastustavia argumentteja huolellisesti eriteläisiin. Esitetty kritiikki pitäisi yksilöidä paljon tarkemmin, ja mitä rajumpaa arvostelu on, sitä yksityiskohtaisemmin sen kohteet tulisi identifioida. Selbourne tyytyy lähinnä päivitteleämään relativismia ja rappioituneen liberalismia kauheuksia. Käsitteellisesti oudolta kuulostaa myös erottelu ”käytännöllisen” ja ”moraalisen” järjen välillä (esim. s. 7) – tunnetustihan esimerkiksi Kantin filosofiassa moraalit kuuluu nimenomaan käytännöllisen järjen alaan.

Onkin ilmeistä, ettei kirjaa ole ensisijaisesti suunnattu ammattifilosofien käyttöön vaan yleisempään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Jos esimerkiksi poliitikot ja muut päättäjät sitä vaivautuvat lukemaan, he saattavat kyllä oppia jotakin, mutta varsinaiseksi poliittisten kysymysten kiihkottoman, argumentatiivisen tarkastelun oppikirjaksi tätä teosta ei voida kehua, vaikka sen perusnäkemys olisikin kannatettava.

’Velvollisuuden’ ja ’kansalaisuuden’ epäselvä suhde

Yksi etiikan ja politiikan suhdetta koskeva kiinnostava kysymys, jota kirjassa ei oikeastaan käsitellä, on velvollisuuden ja kansalaisuuden käsitteiden suhde. Selbourne ottaa miltei annettuna velvollisuuden kiinteän yhteyden kansalaisuuteen. Hän puhuu nimenomaan kansalaisen velvollisuuksista kansalaisjärjestyksessä sekä toisia ihmisiä että omaa itseä kohtaan (ja vastaavasti tuon järjestyksen velvollisuuksista kansalaista kohtaan).

Velvollisuuden periaatteen hallitsema kansalaisjärjestys on ”kansalaisten hyvinvoinnin ja turvallisuuden sekä myös erilaisten pienempien yhteisöjen jatkuvuuden välttämätön ehto” (21). Näyttääkin siltä, että velvollisuus loppujen lopuksi alistetaan kansalaisuuden päämäärille, vaikkei aitoa kansalaisuutta toisaalta voi olla ilman kansalaisvelvollisuuksia. Kauhukuva – kansalaisen irvikuva – on velvollisuudeton, ”riippumaton” yksilö, kansalaisuudestaan vieraantunut näennäinen kansalainen, joka ”pitää itseään rajoittamattomien oikeuksien haltijana ja ’valtiota’ tällaisten oikeuksien takaa-

jana” eikä ymmärrä kansalaisjärjestyksen olemassaolon perustetta (s. 61). Onko velvollisuuden periaatteen asema siis sittenkin vain väli-neellinen, jos se on olemassa ”kansalaispää-määrien takia”, ei velvollisuuden itsensä vuoksi (s. 200)?

Hieman eri tavalla rakennettu velvollisuus-etiikka voisi väittää, että velvollisuus toista ihmistä kohtaan on perustavampi kuin velvollisuuden kantajan (tai sen kohteen) kuuluminen mihinkään kansalaisjärjestykseen. Kantin kuuluisa kategorinen imperatiivi soveltuu universaalisti kaikkiin (äärellisiin) rationaalsiin olentoihin ja siis puhuu – kansalaisuudesta ja yhteiskunnasta abstrahoiden – kaikista ihmisistä, joita meidän Kantin mukaan tulee kunnioittaa päämäärinä sinänsä eikä vain välineinä. Moraali velvoittaa meitä nimenomaan itsensä ja vain itsensä vuoksi, ja aidosti moraalinen toiminta tapahtuu puhtaasta kunnioituksesta kategorisessa imperatiivissa kiteytyvää moraalilakia kohtaan, ei minkään ”kansalaispäämäärien” tähden. Tämä on näennäisistä samankaltaisuuksista huolimatta hyvin erilainen ”velvollisuuden periaate” kuin Selbournen esittämä, joskin voitaisiin kenties väittää, että kansalaisuuden side ihmisten välillä on jo implisiittisesti mukana kantilaisessa universalisoinnin ja toisten ihmisten ”päämääränä sinänsä” kohtelun vaatimuksissa.

Emmanuel Levinasin ääretöntä vastuuta toisesta korostava ”ensimmäiseksi filosofiaksi” korotettu etiikka (johon Selbourne ei sanallakaan viittaa) puolestaan asettaa ensisijaiseksi velvollisuudeksemme kohdata ainutkertainen, haavoittuva toinen ihminen, jonka kasvot haastavat meidät vastuuseen. Sekä kantilaisissa että levinasilaisissa velvollisuutta etiikan lähtökohtana oikeuksien sijaan painottavissa moraalifilosofisissa ajattelutavoissa toki kehitellään ja perustellaan myös yhteiskuntafilosofisia näkemyksiä eettisten periaatteiden pohjalta, mutta moraalinen velvollisuus puhtaaimmillaan näytetään yhteiskunnallisia suhteita – kansalaisuuttakin – perustavampana.

Toinen metaeettinen teema, josta olisi kiinnostavaa kuulla lisää, on Selbournen peräänkuuluttamien moraalisten velvollisuuksien viimekätinen perustelu. Toistuvasti tähdennetään, että velvollisuuden periaate on ”täysin itsenäisen ja riippumattoman eettinen periaate”, oikeuksiin nähden ensisijainen ja myös kaikista eksplisiittisistä tai implisiittisistä sopimuksista riippumaton. Tätä perustellaan muistuttamalla, että kansalaisella on velvollisuuksia siksi, että

”hän on moraalinen olento muiden moraalisten olentojen joukossa, joilla on vastaavia velvollisuuksia toinen toisiaan kohtaan” (s. 181). Mutta avoimeksi jää, mitä on olla moraalinen olento. Selbourne esittää velvollisuuden periaatteen ilmenevän ”luonnollisessa moraalitajussa” ja kuuluvan – ilman todistamisen tarvetta – ”normaali-ihmiselle” (s. 183), lepäävän ”moraalin tajun varassa” ja vahvistuvan kokemuksen ja kasvatuksen tarjoaman moraalisen tiedon kautta (s. 185). Hän asettuu näin jonkinlaisen intuitionistisesti ymmärretyn eettisen kognitivismin kannalle.

Olisi kuitenkin paikallaan tarkastella, edes ohimennen, moraalien objektiivisuudesta sekä kognitivismin ja ei-kognitivismin suhteesta käytyä laajaa keskustelua. Muuten oletukset normaali-ihmisen luonnollisesta moraalitajusta ja moraalisen tiedon mahdollisuudesta jäävät perustelemattomiksi lähtökohtaotetuksiksi, jotka esimerkiksi ekspressivistisen metaetiikan omaksunut kriitikko voi helposti kiistää. Mutta sellainen kriitikko olisi tietenkin Selbournen mukaan jo luopunut kansalaisvelvollisuuksistaan eikä kykenisi täysin ymmärtämään oman kansalaisuutensa merkitystä.

”Joutilaan ja laiskan mietiskelyn” paheellisuus?

Kirjoittamalla kirjansa Selbourne sanoo noudattaneensa omaa velvollisuuttaan. Hän uskoo, että ”filosofian tärkein tehtävä on tutkia sellaista yksilöllistä käyttäytymistä, jolla on kantavuutta ja vaikutusta lähimmäistemme suhteen”, ja katsoo velvollisuuden periaatetta puolustaessaan täyttävänsä henkilökohtaisen moraalisen velvollisuutensa intellektuellina sekä perustelevansa, miksi muidenkin tulee omaksua samanlainen velvollisuus (s. 3, 168, 314).

Hänen kansalaisuuden ja kansalaisjärjestyksen puolustuksensa onkin näin ollen myös hyökkäys ”joutilaisuuden” ja ”hiljaisuuden” akateemista kulttuuria vastaan. Aivan liian usein filosofit ja muut yliopistoihmiset vaikkenevat hänen mukaansa tärkeistä asioista, ”toistavat tyhjiä syllogismejaan, heittäytyvät nihilisteiksi ja iloitsevat luovan ajattelun tuhoutumisesta” (s. 13), sortuvat Senecan ”totuuden viholisena” pitämään ”liian pitkälle vietyyn pikkutarkkuuteen” (s. 14). Intellektuaalisen velvollisuuden täyttämättä jättäminen on yksi kaikille rönsyilevän kansalais”velvollisuudettomuuden” muoto:

”Näinä aikoina, kun yhteiskunta pirstoutuu yhä pahemmin, ei intellektuellilla ole pulaa sellaisista käytännön moraalista toimista, joihin hän voisi heittäytyä. Valitettavasti vain niin monista steriileistä ja välinpitämättömistä skolastisista teoksista, joista voisi odottaa saavansa jotakin apua kansalaisjärjestyksen moraaliseksi henkiin herättämiseksi ja uudistamiseksi, löytyy usein vain loppuun kulutettua oppineisuutta. Yhtäällä etsitään turhautuneesti ja omahyväisesti uutta ”suurta teoriaa” tai metafysiikkaa, joka voisi hyötyä marxilaisten epäonnistumisesta; toisaalla taas tutkitaan empiirisesti ja teknisesti yhä vain pienempiä maailmoja, mikrokosmoksia; ja vielä jollakin taholla vallitsee pelkkä ”joutilas, laiska mietiskely” ja moraalinen hiljaisuus.” (s. 3)

Arvostelu osunee osittain oikeaan: juuri intellektuellien tulisi olla yhteiskunnan kriittinen ääni, mutta läheskään aina he eivät tähän kykene. ”Akateemisen filosofian passiivisuus maailman kasvavan hädän edessä on jo vakiintunut ja kaiken toiminnan turruttava piirre” (s. 11). Meidän kaikkien tulisi ilman muuta kantaa vastuamme lähimmäistemme kärsimyksistä paljon, paljon nykyistä paremmin. Kaikilta intellektuelleilta voidaan Selbournen mukaan vaatia ”eettisesti aktiivista maailman tarkkailemista” (s. 13), ja tästä voitaneen jälleen olla yhtä mieltä.

Mutta toisaalta joutilaisuudella, hiljaisuudella, jopa ”tutkijakammion” seinien sisään jäävällä mietiskelyllä on myös oma tärkeä asemansa akateemisessa työssä ja elämässä. Sekin voi olla eettisesti aktiivista toimintaa, vaikka sen välittömät sovellukset jäisivät niukoiksi. Esimerkiksi filosofisen tutkimustyön eettisesti merkitykselliset vaikutukset saattavat ilmentyä yhteiskunnassa vasta vuosien tai vuosikymmenten kuluttua julkaisu- ja opetustoiminnan epäsuorina seurauksina.

Yhä kiihtyvään tahtiin toistuvien julkisten, ajankohtaisten teemojen kannalta välittömästi relevanttien kannanottojen odottaminen humanististen ja yhteiskunnallisten alojen tutkijoilta ja yliopisto-opettajilta muistuttaa pelottavasti teknokraattista vaatimusta, jonka mukaan tutkimuksen pitäisi jatkuvasti tarjota ympäröivälle yhteiskunnalle käytännön elämässä hyödynnettäviä sovelluksia. En väitä Selbournen esittävän näin suoraviivaista vaatimusta, mutta paikoin hän nähdäkseni liioittelee intellektuellien ”joutilaan, laiskan mietiskelyn” paheellisuutta.

Tuskinpa Selbournekaan – vakavana moraalijattelijana – kaipaisi lisää pinnallista, vaikeat ongelmat liian helpoiksi näivettävää populaaria mediafilosofiaa, joka lopulta voi olla omiaan vain vahvistamaan kansalaisjärjestyksen frag-

mentoitumista. Filosofia, yhteiskuntafilosofia-kin, voi myös olla – ja parhaimmillaan kaike-ti onkin – tutkimuksen tai jopa ”joutilaan mie-tiskelyn” sisäisistä päämääristä käsin motivoi-tuvaa perustutkimusta, jossa keskustelua käy-dään etäällä aktuaalisista yhteiskunnallisista ongelmista. Silti akateemisen keskustelun yhte-

ys noihin ongelmiin on aika ajoin hyvä osoit-taa, ja siksi Selbournen kirja on kaikista puut-teistaan huolimatta tutustumisen arvoinen.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston teoreettisen filo-sofian dosentti ja yliopistonlehtori.